

Demokrasinin Sınırları ve İmkânları: Rousseau'nun Siyaset Felsefesi Üzerine Bir İnceleme

The Limits and Possibilities of Democracy: A Study of Rousseau's Political Philosophy

MEHMET EVREN

Aksaray University

Received: 12.04.2025 | Accepted: 30.06.2025

Abstract: This study aims to examine Jean Jacques Rousseau's understanding of democracy in the context of social contract theory and the concept of general will. The study also aims to question the influence of Rousseau's understanding of democracy on contemporary political philosophy and its place in current democracy debates. In particular, the distrust of representative systems at the global level, the revival of direct democracy tools (digital participation, referendums, etc.) and the interest in collective decision-making mechanisms explain why Rousseau's thought is still relevant. In this respect, Rousseau's vision of radical democracy retains the potential to offer an alternative political imaginary in a context of neoliberal authoritarianism, erosion of citizenship rights and deepening participation deficit.

Keywords: Rousseau, social contract, general will, direct democracy, citizenship.

Giriş

Demokrasi, köken itibarıyla Antik Yunan düşüncesine ait bir kavramdır. Etimolojik olarak demokrasi sözcüğü “demos” ve “kratos” kelimelerinin birleşmesinden oluşur. “Demos” sözcüğü halk anlamına gelirken “kratos” kelimesi ise egemenlik için kullanılır. Dolayısıyla demokrasi “halkın yönetimi”, “halkın egemenliği” ve “siyasi yönetim” olarak anlaşılır (Crick, 2012, s. 7, 21). Bununla birlikte demokrasinin ilk modeli olan klasik demokrasi “tek saf ve ideal sistem” olarak görülür (Heywood, 2013, s. 107). Doğrudan demokrasi diye de adlandırılan bu model, Antikite dönemi siyaset felsefesinin temeli iken modern düşünceye kadar pek fazla dikkate alınmamıştır ve bu duruma başlıca neden olarak demokrasi meselesinin mutlak monarşi devrinde güncel olmaması gösterilmiştir (Raynaud & Rials, 2011, s. 190). Mamafih 18. yüzyıl filozofu Jean Jacques Rousseau (1712-1778), mutlak monarşi rejimlerinin aksine halk egemenliğini savunmuş ve böylece demokrasi meselesini tekrar siyaset felsefesinin bir konusu haline getirmeyi başarmıştır. Zira Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* başta olmak üzere birçok eserinde demokrasi sorunsalına değinmektedir.

Rousseau’nun siyaset felsefesi, “genel irade”, “özgürlük”, “eşitlik”, “toplum sözleşmesi”, “yurttaşlık”, “egemenlik”, “devlet”, “yasa”, “yasacı” ve “rıza” gibi kavramlar üzerinden şekillenir. Bu kavram setleri, aynı zamanda onun demokrasi teorisinin de temel dayanaklarını oluşturur. Dolayısıyla Rousseau’nun hangi demokrasi modeline taraf olduğu ancak bu kavramsal çerçeve içerisinde anlaşılabilir. Çalışmada Rousseau’nun eserlerinde izlerini görmek mümkün olan “doğrudan, temsili, gelişmeci/gelişimci, siyasal, sosyal katılımcı ve radikal demokrasi” gibi modeller ele alınacaktır. Ayrıca, Rousseau’nun demokrasi bilincinin oluşumunda “sınıf kültürü”nün oynadığı rol, çalışmanın bütünlüğü açısından ilk olarak incelenecektir.

Sınıf Kültüründen¹ Siyaset Teorisine: Rousseau’nun Demokrasi Kavrayışı ve Temel Kavramları

İsviçre’nin, Cenevre şehir devletinde yoksul sınıfın yaşadığı bir bölgede doğan (Tannenbaum & Schultz, 2010, s. 261) Rousseau, siyasi konuları tartışmayı seven bir babanın yanında ve işçilerin yaşadığı bir semtte, siyasi

¹ Bu başlıktaki ‘sınıf kültürü’ kavramı Pierre Bourdieu’dan (1930-2002) esinlenerek kullanılmıştır.

gücü elinde bulunduran oligarşik zümrenin aksine halkın egemenliğine inanarak büyür (Damrosch, 2011, s. 11). Bununla birlikte Rousseau, mensubu olduğu sınıf itibarıyla aristokrat değildir ve burjuvazinin sömürü taleplerine karşı sosyal ve siyasal eşitliği savunur (Soboul, 1989, s. 28). Dolayısıyla Rousseau'nun sınıfsal konumunun, siyasi düşüncelerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynadığı ve siyaset felsefesinde sosyal ve siyasal eşitliğe yönelmesine neden olduğu düşünülebilir. Bu bağlamda Karl Marx'ın (1818-1883) “sosyal sınıf, tek önemli sosyal bölünme olan sosyal sınıfın her şeyini” belirler ve “bir kimsenin burjuva mı, proleter mi olduğu, onun hemen siyasi yönelimini tayin” eder (Roskin, 2013, s. 13) sözleri akıllara gelmektedir. Çünkü Marx'ın ifade ettiği gibi toplumsal aidiyet kişinin ideolojisini belirlemektedir. Dolayısıyla Rousseau da mensubu olduğu toplumsal sınıf nedeniyle cumhuriyet ya da demokrasi gibi halk egemenliğini savunan siyasal rejimlere taraf olmuştur denilebilir. Bununla birlikte Rousseau'nun demokrasi anlayışının izahını daha iyi yapabilmek için siyaset felsefesinde kullanmış olduğu “özgürlük”, “eşitlik”, “toplum sözleşmesi”, “genel irade”, “yurttaşlık”, “egemenlik”, “devlet”, “yasa” ve “rıza” gibi kavram setleri önem arz etmektedir.

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde “doğal özgürlük”, “ahlaki özgürlük” ve “yurttaş özgürlüğü” gibi üç tür özgürlükten söz eder (Silier, 2011, ss. 145-146). Ona göre istediğimiz ve elde edebileceğimiz her şey üzerindeki hak olan doğal özgürlüğü, toplumsal sözleşme ile kaybeder, buna karşılık sadece “genel irade” tarafından kısıtlanabilen yurttaş ya da politik özgürlüğü kazanırız (Rawls, 2022, s. 359; Rousseau, 2018, s. 18). Bireyin toplum halinde elde ettiklerine ilaveten bireyi kendi kendisinin efendisi yapan şey ise “manevi” özgürlüğüdür (Rousseau, 2018, s. 19). Ahlakî (moral) olan bu özgürlük sayesinde her birey sadece kendi seçtiği yasaya itaat eder ve gerçek anlamda özgür olur (Tannenbaum & Schultz, 2010, s. 275). Bu itibarla Rousseau'da yasa, özgürlüğün düşmanı değil, aksine özgürlüğün teminatıdır (Cassirer, 2023, s. 69) ve her birey yurttaş olma sıfatıyla egemenliğin bir üyesi ve yasayı yapan konumdadır (Ağaoğulları, 2015, s. 589). Böylelikle Rousseau, egemen varlığa yani genel iradeye boyun eğen her bireyin yalnızca kendisine boyun eğdiğini ve toplum içinde özgür kaldığını söylemektedir (Rousseau, 2011, s. 687).

Bununla birlikte Rousseau'ya göre, toplumsal sözleşmeyle sadece

yurttaş özgürlüğü elde edilmez; aynı zamanda yurttaşlar arasında siyasi ve hukuki eşitlik de sağlanır. Zira bu eşitlik sayesinde herkes aynı şartlar altında verdiği söze sadık kalır ve aynı haklardan yararlanır. Dolayısıyla sözleşmenin özü gereğince her türlü egemenlik işlemi, yani genel iradenin her türlü muamelesi vatandaşları eşit derecede bağlar ya da kayırır. Böylece egemen varlık sadece ulusun tamamını tanır ve onu meydana getirenler arasında hiçbir farklılık gözetmez. Çıkarılan yasa, vatandaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak göz önüne alır ve özel bir şahsı ya da özel bir davranışı hesaba katmaz (Rousseau, 2018, s. 30, 35). Toplumsal sözleşmeyle bir kimse güç ve zekâ bakımından diğerlerinden ne kadar farklı olursa olsun anlaşmalar ve kişisel haklarla diğerleriyle eşit konuma gelir (Rousseau, 2016, s. 55). Mamafih Rousseau, her yasama sisteminde olması gereken genel yararı özgürlük ve eşitlik gibi iki değere vardırır. Ayrıca o, eşitlik ile özgürlüğü birbirinin tamamlayıcı olarak görür ve eşitlik olmadan özgürlüğün de olamayacağını söyler (Rousseau, 2018, s. 48).

Toplumsal sözleşmeyle bireyi eskisi kadar eşit ve özgür kılmayı hedefleyen Rousseau, egemenlik otoritesini de genel iradeden başka bir şey olarak görmez (Rousseau, 2011, s. 687). Dolayısıyla genel iradeyi yok saymaya kalkan her kim olursa olsun, herkesin o kişiyi genel iradeye saygıya zorlayacağını söyler. Ona göre bu durum, aslında o kimseyi özgür olmaya zorlamaktır. Çünkü bu şart, her vatandaşı yurda mal eder, onu her tür bireysel bağılıktan korur ve toplum bağılıklarını da sadece o haklı kılar. Aksi durumda, bütün bu bağılıklar manasız, zorba ve büyük kötülüklere neden olur (Rousseau, 2018, ss. 17-18). Rousseau, bu zor kullanımının özgürlük ile otoriteyi uzlaştırdığını da düşünür. Çünkü ona göre bütün yurttaşlar, hem sözleşmeye dâhil olduklarında hem de sözleşmeyi onayladıklarında genel iradeye itaat etmeye rıza göstermişlerdir. Başka türlü yasanın etkisinden de söz edilemez ve dolayısıyla güç kullanımı, itaatsizlik edenlerin, yasaları anlamlı ihlal etme arzuları yerine, kendi gerçek çıkarlarına itaat etmelerine yardımcı etmektedir (Tannenbaum & Schultz, 2010, s. 275). Bu yüzden yasa yapma işini genel iradeye yükleyen Rousseau, kim olursa olsun, bir adamın tek başına verdiği emirlerin hiçbir şekilde yasa olamayacağını söylemektedir. Böylece egemen varlığın, özel bir mevzuda emir vermesi kanun değil, kararnamedir ve bir yönetim işidir, egemenlik işi değildir (Rousseau, 2018, ss. 35-36).

Bununla birlikte Rousseau, hükümdar otoritesini ancak ve ancak her yurttaş onun içinde aktif bir rol alırsa meşru saymaktadır (Wokler, 2020, s. 119) ve ne tür bir idare altında olunursa olunsun, kanunla idare edilen her devleti cumhuriyet olarak nitelendirir. Çünkü ona göre sadece bu rejimde halkın egemenliği gözetilir (Rousseau, 2018, s. 36). Dolayısıyla o, mevcut toplumdaki ahlaki ve politik eşitsizlikleri ortadan kaldırmak ve toplumsal yaşamı daha erdemli kılmak için çabalar. Bu bağlamda Rousseau, bireyi kolektiviteye tabi kılan ve herkese siyasal özgürlük ve hukuki eşitlik vadeden bir toplumda ahlaki yükümlülükle ilişkilendirilmiş bir halk egemenliğine taraf olur (Tannenbaum & Schultz, 2010, s. 280). Bu yüzden Rousseau, birçok eserinde demokrasi nosyonunu konu edinir ve gerçekte olmasını arzu ettiği yönetim şekli de doğrudan demokrasidir.

Rousseau'da Doğrudan Demokrasi Tahayyülü

Halkın doğrudan yönetime katılımını savunan Rousseau, *Ekonomi Politik Üzerine Söylev*'inde Atina'nın klasik demokrasi geleneğini eleştirir. Atina'nın bilim adamları ve hatiplerin iktidarında zorba bir aristokrasi ile yönetildiğini söyler. Bundan dolayı da Atina'da hiçbir biçimde gerçek demokrasi olmadığını düşünmektedir (Rousseau, 2008b, s. 135). Ancak o, bu eserde her ne kadar Atina'nın klasik demokrasi geleneğini eleştirir gibi görünse de *Toplum Sözleşmesi*'nde Atina'daki doğrudan demokrasiyi yani katılımcı demokrasi modelini idealize eder. Böylece Rousseau, Atina'da halkın yapması gereken işleri meydanlarda toplanarak gerçekleştiren yöntemi savunur (Şirin, 2023, s. 64) ve böylesi bir demokrasi modelini ancak küçük bir kentte uygun görür (Rousseau, 2008a, s. 36). Ona göre iyi yönetilen bir kentte herkes halk toplantılarına katılır (Rousseau, 2018, s. 90). Lakin o, nüfusça büyük olan devletleri doğrudan demokrasi için ideal görmez. Çünkü ona göre büyük devletlerde özgürlüğü korumayı en fazla zorlaştıran sakıncalardan biri yasama gücünün kendiliğinden etkin olmamasıdır (Rousseau, 2008a, s. 114). Dolayısıyla egemen varlık, ancak yasalarla iş görür çünkü elinde yasama gücünden başka bir yetki yoktur. Yasalar ise, genel iradenin gerçek işlemleri olduğu için, egemen varlık ancak halk bir araya geldiğinde işlevsel olabilmektedir (Rousseau, 2018, s. 85). Bu yüzden Rousseau, büyük devletlerin aksine küçük kentler için doğrudan demokrasiyi yani katılımcı demokrasi modelini ideal bulmaktadır.

Bununla birlikte Rousseau, her bireyin bu katılımı mümkün kılacak potansiyele doğuştan sahip olduğunu söyler. Ona göre katılım, bu gizli potansiyelin ortaya çıkması için en etkili yoldur ve politik özgürlük sayesinde yurttaşların katılımcı yönü devreye girer (Sarıpek, 2010, s. 98). Rousseau, katılımı her insanın kendi yaşamını yönetme hakkı olan bireysel özerkliği ve siyasal otoriteyi destekleyebilecek tek yol olarak görmektedir. Fakat o, bu otoritenin tüm yurttaşların gönüllü rızasından türetilmesini şart koşar ve halklaştırılabilir tek otorite yapısını kendi kendini yönetmede, yani katılımcı demokraside bulur (Arnhart, 2011, s. 271). Başka bir ifadeyle Rousseau, yurttaşların yalnızca içinde bulundukları toplumun hayatını şekillendirmesine doğrudan ve devamlı katılmaları durumunda hür olduklarını söyler (Heywood, 2013, s. 109) ve radikal temsil teorisi ile en fazla halk katılımının olması yönünde çağrıda bulunur. Temsili demokrasiyi bütünüyle reddeden bu teori, en azından önemli konularda, sadece halkın şahsen kendi fikirlerinin temsilcisi olabileceğini ileri sürer. Böylelikle bu teoriye göre saf ya da doğrudan demokrasi en arzulanır yönetim sistemidir ve esasında tek hakiki demokrasi biçimi de budur (Baradat, 2012, s. 169). Dolayısıyla katılma ve müzakereye dayalı doğrudan demokrasiyi savunan Rousseau, doğal olarak temsilin her biçimine karşı çıkar.

Rousseau'nun Temsili Demokrasiye Yönelik Eleştirileri

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde temsilci seçme düşüncesinin, “derebeylik yönetiminden, insan soyunu alçaltan ve insan adını lekeleyen o çok haksız ve saçma yönetimden” geldiğinden söz eder. Mamafih o, eski cumhuriyetlerde, hatta monarşilerde dahi, halkın hiçbir zaman temsilci seçmediğini ve halkın bu sözcüğe tamamen yabancı olduğunu ifade eder. Ancak zamanla halkta vatan sevgisinin azalması, kişisel çıkar oyunları, devlet sınırlarının gereğinden fazla büyümesi, fetihler, idarenin işleri kötüye kullanması gibi nedenlerden dolayı milletin meclislerinde milletvekilleri veya temsilciler yer almıştır. Lakin o, temsilci seçme düşüncesini bireyin özgürlüğü ile bağdaştırmaz ve İngiliz halkının temsil edilme biçimi üzerinden bu durumu eleştirir. Ona göre İngiliz halkı temsilci seçerken kendini özgür sanır fakat bu durum tam bir yanılgıdır. Çünkü onlar sadece parlamento üyelerini seçerken özgürdüler ve temsilci seçtikleri anda, bir köle, bir hiç durumuna düşerler (Rousseau, 2018, ss. 90-91). Dolayısıyla bir millet kendine temsilciler seçtiği anda, özgürlüğünü de varlığını da yitirmiş olur. Bu

bağlamda Rousseau, özgürlükten vazgeçmeyi, insanlıktan, insan haklarından ve aynı zamanda insani görevlerinden vazgeçmekle eş tutar (Rousseau, 2016, s. 53). İngiliz anayasa sistemini ise seçmen özgürlüğüne ters düştüğü ve halk hâkimiyetinin yerini temsilciler aldığı için eleştirmektedir (Wokler, 2020, s. 36). Rousseau'nun 18. yüzyıldaki uyarıları, bugün siyasi partilerin halkla bağını yitirmesi, lobiciliğin temsilcileri halk yerine sermayeye bağımlı kılması, seçim arifelerinde popülizm, seçim sonrası ise vazgeçme sendromu gibi olgularla geçerliliğini korumaktadır.

Rousseau, temsili demokrasi eleştirisine *Anayasa Projeleri* eserinde de devam eder ve Polonya halkına İngiltere Parlamentosunu kötü bir örnek olarak gösterir (Rousseau, 2008a, s. 114). O, temsil sistemini Calvinci Cenevre Cumhuriyeti'nden örnekle de eleştirir. Ona göre eğer bir milleti vekilleri temsil ederse, o millet kendi toplu yaşayışına yabancılaşır ve halk olmaktan çıkar (Evren, 2021, s. 220). Esasen Rousseau, kamu görevinin yurttaşların en başta gelen işi olması gerektiğini düşünmektedir. Fakat ne zaman ki yurttaşlar toplantılara katılmak yerine milletvekillerini seçer ve evlerinde oturmayı tercih eder, işte o zaman onların bu tembellikleri pahalıya mal olur ve onlara sağlasa sağlasa ancak kendilerini satacak temsilcileri sağlamış olurlar (Rousseau, 2018, s. 89). Dolayısıyla bu örnekte görüldüğü gibi halk siyasete karşı ilgisiz kalır ve sonuçta kamusal yaşamla etkin olarak ilgilenen birkaç kişi siyasal seçkin olur (Arnhart, 2011, s. 271). Bu yüzden o, temsili demokrasiyi, kanun yapma gücünün küçük bireyler topluluğuna oligarşik bir bahşedilişi olarak eleştirir (Tannenbaum & Schultz, 2010, s. 278). Bu bağlamda onun siyaset felsefesinde siyasal elitizme de yer yoktur.

Ayrıca yasama organında halkın doğrudan katılımını isteyen ve bu yüzden halkın yasamada temsil edilmesine karşı çıkan Rousseau, yasaya uygulanan bir güç olan yürütmede ise halkın temsil edilmesini onaylar (Rousseau, 2018, s. 91) ve böylece güçler ayrılığını da kabul etmiş olur. Esasında Rousseau, temsili demokrasiye yasama organından dolayı karşıdır. Yoksa yürütmede olan hükümet görevlileri sadece halk tarafından yasaları yürütmek ve uygulamakla görevlendirilebilir (Arnhart, 2011, s. 270). Zira yöneticinin en önemli işi ve en önemli görevi vazifeli olduğu ve bütün otoritesinin dayandığı yasalara bağlı kalmaktır (Rousseau, 2008b, s. 137). Dolayısıyla yürütme gücünü ellerinde bulunduran kişiler halkın sahipleri değil, hizmetkârlarıdır. Halk dilediği zaman onları işbaşına getirir ve dilediği

zaman da görevden alır (Rousseau, 2018, s. 95).

Öte yandan Rousseau, yasaları yapan yurttaşların yasaların uygulayıcısı olmalarını da sakıncalı bulmaktadır. Çünkü “halkın tümü, dikkatini genel işlerden çevirip özel konular üzerinde toplar. Bunun sonucunda da özel iradeler ağır basar kamusal çıkar özel çıkarlara feda edilir ve yasa adı altında haksız kararname yapılr” (Ağaoğulları, 2010, s. 145). Dolayısıyla Rousseau’ya göre “yasama gücü devletin kalbi, yönetim gücü de sadece beynidir. Beyin herhangi bir zarara uğrasa bile insan yaşayabilir. Belki sakat kalır, sorunlar yaşar ama yine de hayatta kalır insanlar. Ancak, kalp işlevini yerine getirmese canlı varlık da ölür” (Gül, 2009, s. 55; Rousseau, 2018, s. 85). Bu yüzden Rousseau, halkın egemenliği olan yasama gücüne halkın temsil edildiği yürütme gücünden daha fazla ehemmiyet vermektedir.

Mamafih Rousseau yasama gücünü sadece halka verir, ondan başka bir güce de teslim etmez (Rousseau, 2018, s. 53). Dolayısıyla onun siyaset felsefesi içinde parlamenter demokrasilerin öngördüğü temsil sistemine yer yoktur. Bu bağlamda o, klasik cumhuriyetçi anlayışa daha yakın kabul edilen şehir devletleri ve kentteki cumhuriyetçi gelenekleri ön plana çıkarmaktadır ve bu cumhuriyetçi anlayış doğrudan demokrasiyle birbirini tamamlar niteliktedir (Torun, 2011, s. 166). Bunun yanında o, bir cumhuriyeti ya da genel iradenin rehberlik ettiği bir hükümeti tercih eder. Çünkü genel irade olmadan, rejim de meşru değildir (Tannenbaum & Schultz, 2010, s. 278). Görüldüğü üzere Rousseau’da temsili demokrasi, doğrudan demokrasi rejiminin bir alternatifi olamaz. Güncel örnekler ya da günümüz dünyası da Rousseau’nun bu endişelerini doğrular niteliktedir. Örneğin ABD kongresinin halktan kopukluğu, Fransa’da ‘sarı yelekliler’² olarak başlayan halk hareketleri, Latin Amerika’daki temsili demokrasi sorunları gibi. Örneğin “Latin Amerika’daki Şili öğrenci hareketi de dahil olmak üzere birçok yeni hareketin, temsili demokrasi krizini öne sürerek geleneksel siyasi kurumlardan hoşnutsuzluk dile getirdiği göz önüne alındığında özellikle önemlidir”(Ak, 2022, s. 53). Rousseau da kendi döneminde temsili demokrasi krizini aşmak için genel irade kavramıyla da ilişkili alternatif demokrasi modellerine yönelir.

² “Sosyal adalet, daha fazla demokrasi isteyen sarı yeleklilerin değişmeyen talepleri arasında vatandaşların girişimiyle düzenlenecek bir referandum uygulaması ve alım gücünün iyileştirilmesi yer alıyor.” (Doğru & Taşkın, 2022)

Rousseau'da Alternatif Demokrasi Modelleri

Rousseau, her kişiye saygı duyacak, fakat her kişinin kendisini bir bütünün parçası gibi hissetmesini sağlayacak kolektif bir ruh arayışındadır (Damrosch, 2011, s. 295). Esasında bu yeni bir toplum formunun arayışındır. Rousseau'nun toplumu dönüştürme çabası onu sosyal, siyasal (Tannenbaum & Schultz, 2010, s. 268) ve hukuki eşitliği savunan demokrasi modellerine yöneltmektedir. Fakat o, eşitlik, güç ve zenginlik derecelerinin herkes için aynı olmadığını kabul etmekle birlikte *Toplum Sözleşmesi* eserinde hiçbir yurttaşın ne başkasını satın alacak kadar varlıklı ne de kendini satmak mecburiyetinde olacak kadar fakir olması gerektiğinin de altını çizmektedir (Rousseau, 2018, s. 49). Bununla birlikte Rousseau, mevcut toplumda çözülmesi gereken bir dizi soruna da işaret etmiştir. O, *Ekonomi Politik Üzerine Söylev*'inde bu sorunların en başında servet dağılımındaki aşırı eşitsizliği gösterir ve çözümü ise servetleri sahiplerin ellerinden almakta değil, servet birikimini sağlayan yolları tıkamakta görmektedir. Ona göre ancak bu sayede yurttaşlar yoksulluktan uzak tutulabilir (Rousseau, 2008b, s. 148). Dolayısıyla Rousseau, bu sorunların kaynağında sözde uzlaşmaya dayalı ve insanların rızası ile kurulan siyasi bir eşitsizliğin olduğunu düşünmektedir (Rousseau, 2010, s. 87).

Bununla birlikte *Anayasa Projeleri*'nde, Korsika hükümetine önerilerde bulunan Rousseau, hükümet rejimlerinin temel yasasının eşitlik olması ve otorite de dâhil her şeyin eşitlik üstüne kurulması gerektiğini söylemektedir. Çünkü siyasi gücün maksadı eşitliği korumaktır ve doğuştan gelen haklarla yurttaşlar eşit kılınmalıdır ve bir halk içinde doğuştan gelen ayrıcalıklar ve soyluluk kesinlikle söz konusu olmamalıdır (Rousseau, 2008a, s. 39). Dolayısıyla Rousseau, her insanın hür ve kendi kendisinin sahibi olarak dünyaya geldiğini ve hiç kimsenin ne olursa olsun kimseyi isteği dışında emri altına alamayacağını ifade eder ve buna teminat olarak da toplum sözleşmesini gösterir (Rousseau, 2018, s. 102). Bunun yanı sıra Rousseau, devlette ancak liyakat, erdem, vatana hizmet gibi durumlarda yurttaşlara ayrıcalıklar tanınabileceğini söylemektedir (Rousseau, 2008a, s. 39). Görüldüğü üzere Rousseau'nun toplumsal sözleşme ve diğer eserlerindeki özgürlük ve eşitlik talepleri, onu sosyal, siyasal, hukuki ve ekonomik kazanımları da içeren bir demokrasi rejimine götürmüştür diyebiliriz.

Mamafih Rousseau toplum sözleşmesinin özü gereği, oybirliği ile

onanan tek yasa ve toplum halinde birleşmenin de dünyanın en iradeli işi olduğundan söz eder (Rousseau, 2018, s. 102). Bu bağlamda o, sözleşmeyi yazma gerekçesini insanların, erdemleri ile davranan yurtsever bireyler olabilecekleri, demokratik eşitlikçi bir toplum oluşturabilecek ilkeler ortaya koymak olduğunu ifade eder (Kakıncı, 1968, s. 57). Ona göre bunu sağlamanın yolu da hükümetin genel iradeyi hayata geçirmesindedir (Rousseau, 2008b, s. 44). Dolayısıyla herkese adalet, özgürlük, eşitlik getirecek; herkesin refahını koruyacak, kötülüklerden esirgeyecek yasaları çıkarmanın yolu müşterek çıkarları gözetilen bir genel iradede geçmektedir (Dent, 2000, s. 151). Bu bağlamda onun genel irade nosyonu ile sosyal yurttaşlık arasında bir yere kadar ilişki kurulur ve Rousseau’da genel irade toplumun bütün bireylerinin ortak iyiliği, mutluluğu ve faydası anlamına gelir. İlaveten genel iradenin, refahın ve mutluluğun toplumun geneline yayılması, toplumun müşterek mirasından bütün bireylerin eşit ölçüde pay alması ve herkesin ortak iyiliği anlamındaki sosyal yurttaşlık ile benzerlikler taşıması anlamına gelir (Sarıpek, 2010, s. 100). Dolayısıyla yurttaşların bireyciliği ve kendi iradelelerini baskın kılma çabalarının genel irade anlayışında yeri yoktur (Uslu, 2012, ss. 143-144).

Andrew Heywood, Rousseau’nun rejimine orijinal olma özelliğini veren şeyin, özgürlüğün nihai olarak genel iradeye boyun eğme manasına geldiğine dair ısrarı olduğunu söyler. Bu bağlamda Rousseau, özel ya da bencil iradelerin aksine genel iradenin her bir yurttaşın doğru iradesi olduğuna inanır ve yurttaşların genel iradeye boyun eğmekle, yalnızca kendi hakiki doğalarına itaat ettiklerini söylemektedir. Dolayısıyla Rousseau’ya göre genel irade, bireylerin özgeci davrandıklarında gerçekleşecek olan iradedir. Heywood’a göre, Rousseau’nun yaklaşımıyla bu tür köktenci gelişmeci demokrasi kuramı yüksek düzeyde bir siyasi eşitliği de gerektirmektedir (Heywood, 2013, s. 110).

Öte yandan bireyin ve topluluğun gelişimi konusuna odaklanan gelişmeci demokrasinin birçok yeni demokratik yönetim modellerini de meydana getirdiği söylenir. Rousseau ise bu tür modellerden en yeni ve köktenci olanını geliştirmiştir. Nitekim demokrasi, insanları özgürlüğe ya da “bir yasaya itaat eden, kendisine itaat etmiş olur” söyleminde somutlaşan manada özerkliğe ulaştıran bir araçtır. Daha önce de ifade edildiği gibi Rousseau yurttaşların sadece içinde yaşadıkları topluluğun hayatını

biçimlendirmesine doğrudan ve sürekli katılmaları durumunda özgür olacaklarını ifade eder ve o, gelişimci demokrasi anlayışı ile alışılmış seçimli demokrasi idrakinin de çok ilerisine geçmiş olur. Bu sayede katılımcı demokrasiye dair daha köktenci bir idealin desteklenmesini de sağlamış olur (Heywood, 2013, s. 109).

Mamafih Rousseau, birey ile toplumun birlikte gelişmesini veya kalkınmasını esas alan gelişimci demokrasinin de temsilcisi olarak görülür. Bu demokrasi modeli ise, kalkınmacı veya insani-gelişimci demokrasi olarak da bilinir. Bununla birlikte Rousseau, gelişimci demokrasi anlayışı ile hem siyasi hem de ekonomik eşitliğin tesis edilmesini amaçlamaktadır. Aksi halde iktisadi üstünlüklere malik olan bireyler daha zayıf yurttaşları ezer ve onlar üzerinde baskı kurabilir. Bu bağlamda Rousseau'nun modeli radikal gelişimci demokrasi anlayışına uygun düşmektedir (Bilici, 2023, s. 82). Görüldüğü üzere Rousseau doğrudan demokrasi ve genel irade nosyonuna bağlı kalarak alternatif demokrasi modelleri geliştirmiştir. Ancak Rousseau'nun, demokrasiye dair birtakım çekinceleri bulunmaktadır.

Rousseau'da Demokrasinin İki Yüzü: Teorik Savunu ve Pratik Reddiye

Teoride radikal ve saf bir demokrasi anlayışı savunan Rousseau (Baradat, 2012, s. 107) pratikte ise bunun zorluğunun farkındadır ve idealize ettiği bu demokrasi modelini bir takım şartlara bağlar. İlk olarak halkın rahatça toplanabildiği ve her yurttaşın birbirini kolayca tanıyabildiği küçük bir devlet olmalıdır. Zira nüfusça küçük bir devlet olmazsa kamu işleriyle uğraşmak için toplanan yurttaşlar hiçbir şekilde ara vermeden bir araya gelemeyizler. İkinci olarak işlerin üst üste yığılıp çetin tartışmalara yol açmasına son verecek sade töreler yapılmalıdır. Üçüncü olarak ise ülkedeki bütün insanlar yurttaş niteliğine sahip bireyler değildir. Son olarak yurttaşlar arasında ekonomik eşitlik sağlanmalı ve ülkede lükse yer olmamalıdır (Ağaoğulları, 2010, ss. 145-146; Rousseau, 2018, s. 63). Dolayısıyla o, doğrudan demokrasinin küçük ve yoksul devletler için elverişli olduğunu düşünür (Rousseau, 2018, s. 75). Buna göre Rousseau, ülkelerin nüfus yapısı, coğrafi konumu, kültürel ve ekonomik göstergeleri ile idealize ettiği katılımcı demokrasi rejimiyle bir bağlantı kurar (Gül, 2009, s. 54). O, burada idealize ettiği doğrudan demokrasi modelinden ziyade bu demokrasi kuramının gerçekleşmesine imkan tanımayan bazı olumsuz şartlardan söz eder.

Bütün bunlara rağmen Rousseau'nun, demokrasi rejiminin mahiyetine yönelik eleştirileri de bulunur. İlk olarak Rousseau'ya göre demokrasi yönetimi iç savaş ve karışıklıklara yol açar. Ayrıca demokrasi kadar durmadan şekil değiştirmeye mütemayıl olan, varlığını muhafaza için de daha çok açıkgozluluk ve mertlik isteyen bir yönetim yoktur (Rousseau, 2018, s. 64). İkinci olarak Rousseau, Montesquieu'nun (1689-1755) "özgürlük her iklimde yetişen bir meyve olmadığından ona her ulus ulaşamaz" fikrine iştirakle demokrasinin her toplum için uygun olmadığını düşünür (Gül, 2009, s. 53; Rousseau, 2018, s. 74). Üçüncü olarak Rousseau, demokrasiyi doğrudan bir egemenlik ve bir yönetim formu olarak nitelendirir. Bu ise kamu siyasetini uygulamaya koymak, sevk ve idare etmek maksadıyla halkın tam zamanlı devlet memurları ya da üst düzey yöneticiler kılığında sabit meclis üyesi olarak kalmasını gerektirir (Wokler, 2020, s. 121). Dördüncü olarak Rousseau çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesini doğal nizamı aykırı bulur (Rousseau, 2018, s. 63) ve demokrasiyi yasama ve yürütme güçlerini tek elde toplamasından dolayı eleştirir (Tunçel, 2010, s. 225). Beşinci olarak bir demokrasi kurulunun kötü kararlar alması ve suçsuzları mahkûm etmesi de olanaklıdır ve becerikli, gözü açık kimseler kendi menfaatleri doğrultusunda halkı kandırabilir (Rousseau, 2008b, ss. 134-135). Dolayısıyla yönetenler, kanunları kamu yararı adı altında kendi şahsi çıkarları için sapırtırlar ve kimi kişiler başkalarına, varlıklı yoksula, güçlü zayıfa baskı yaptıkça, özgürlük ve eşitliğin varlığı son bulur (Arnhart, 2011, s. 274). Bu yüzden Rousseau, "açıkça güçlü bir aidiyet hissedilen toprak parçasına yönelen ve herkesin mutluluğu için erdemli bir biçimde öz çıkar ve bencillikten sıyrılan hali tanrısallığa özdeş kılar" (Tütüncü & Tütüncü, 2019, s. 244).

Rousseau, hem idealize ettiği demokrasi modelinin imkanını zorlaştıran koşullardan hem de demokrasi rejiminin bir takım handikapları bulundurması nedeniyle "Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil." demekte ve gerçek demokrasinin hiçbir zaman var olmadığını ve olmayacağını ifade etmektedir (Rousseau, 2018, ss. 63-64). Öte yandan demokrasinin güçlü ve zayıf yönlerinden söz eden Rousseau'nun halk egemenliğine dayalı demokrasi kuramı ve genel irade nosyonu da birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir.

20. yüzyıldaki totaliter ideolojilerin bireysel özgürlükleri Rousseau'nun fikirlerinden hareketle sindirdikleri ve demokratik yönetimin

yolunu da halkın bireyselliklerini iktidardaki partinin ortak iradesine teslim ettikleri gerekçesiyle eleştirilir. Bunun yanı sıra Rousseau, genel iradeleri, her özel irade eylemine üstün olacak şekilde gerçek güçle donattığı için, özgürlüğü korumak bir yana, bireysel özgürlüğü sindirdiği gerekçesiyle de tenkit edilir. Buna ek olarak onun genel irade kavramını, Fransız Devrimi döneminde Robespierre tarafından kurulan yönetim gibi, totaliter demokrasinin temeli olarak gören yorumcular da bulunmaktadır. Gerekçe olarak da onun her bireyden, kendi kişisel çıkarını bir yana bırakarak tamamen toplumun müşterek iradesine boyun eğmelerini talep etmesi gösterilir (Arnhart, 2011, ss. 264-266).

Mamafih demokrasi yanlısı olarak görülen Rousseau'nun, çağının etkilerinden kurtulamadığı ve bütünlüklü bir siyasal ve toplumsal düzenden taraf olduğu için eleştirildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra değişik toplum anlayışlarına karşı çıkmayan Rousseau, ayrı ayrı güç oluşturup devletin bütünlüğünü bozan yapılara müsaade etmediği için de tenkit edilir (Timuçin, 2008, s. 34). Bunların dışında onun nazariyeleri, yurttaşların “hakiki” iradeleri ve “hissedilen” veya kişisel iradeleri ayırımına dayanmakla da tenkit edilmiştir. Heywood’a göre ise Rousseau’nun eleştiriye açık tarafı şudur: Genel irade basit bir biçimde yurttaşlara ne istediklerinin sorulmasıdır fakat bu yapılmadığı takdirde genel iradenin tepeden, belki de toplumun “hakiki” menfaatlerini uygulama iddiasındaki bir diktatör tarafından tanımlanması için bir zemin oluşmuş demektir. Ayrıca daha önce de değinildiği gibi Rousseau, kimi zaman totaliter demokrasinin mimarı olarak görülür (Heywood, 2013, ss. 109-110).

Elbette Rousseau’ya yöneltilen bu eleştirilerde haklılık payı bulunmaktadır. Nitekim Rousseau’nun, “pozitif özgürlük”, “doğrudan demokrasi”, “genel irade” vb. kavramları savunduğu bir gerçektir. Ancak A. Öztürk’ün de ifade ettiği gibi Rousseau’nun demokratik siyaset içerisinde bir yerinin olduğu da kesindir. Bilhassa temsili demokrasiye yönelttiği eleştirileri dikkate alındığında, A. Öztürk’e göre temsili demokrasinin “temsilciler eliyle yozlaştırılması ve siyasetin hemen tümüyle araçsal bir nitelik kazanması olguları karşısında Rousseau felsefesi başarılı bir karşı örnek” oluşur. İlave olarak A. Öztürk “radikal demokrasi yanlılarının katılım vurgusu nedeniyle Rousseau’ya başvurmasının da tesadüfi olmadığını” ifade eder (Öztürk, 2020, s. 101).

Andrew Heywood'a göre ise Rousseau'nun bilhassa katılımcı demokrasiye ilişkin görüşleri modern düşüncenin şekillenmesine etki etmiştir. Nitekim onun bu yaklaşımı, bütün yurttaşların kendi yaşamını biçimlendiren kararlara dahil olabildiği ve kendi kendisini gerçekleştirebileceği topluma, yani "katılımcı toplum"un erdemlerine bir övgüyü dile getirmektir. Rousseau, bu amaca toplumun bütün anahtar müesseselerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve adem-i merkeziyetçilik yoluyla ulaşılabilceğini söyler (Heywood, 2013, s. 110). Bununla birlikte Rousseau özgürlük, eşitlik ve kardeşlik gibi daha sonra Fransız Devrimi'ne ilham olan mottoların ancak katılımcı demokrasiyle yönetilen bir sistemde birleşebileceğini önceden ileri sürmüştür (Silier, 2006, s. 75).

Sonuç

Jean-Jacques Rousseau'nun demokrasi anlayışı, katılımcı ve doğrudan demokrasiye yönelik radikal savunuyla modern siyaset teorisinde özgün bir yer edinir. Ona göre gerçek demokrasi, yalnızca halkın doğrudan karar alma süreçlerine katılımıyla mümkündür; temsili sistemler ise bireyin özgürlüğünü zedeleyerek siyasal yabancılaşmaya yol açar. Rousseau'nun bu eleştirisi, günümüzde dahi temsili demokrasinin meşruiyetine yönelik tartışmalara teorik bir zemin sunmaktadır.

Rousseau'nun demokrasi kuramının merkezinde yer alan "genel irade" kavramı, kolektif özgürlük ve eşitlik arayışını yansıtır. Ancak bu kavramın otoriter yorumlara açık olması, onun düşüncesindeki çelişkileri de beraberinde getirir. Buna rağmen, toplum sözleşmesi teorisiyle öne sürdüğü halk egemenliği, yurttaşlık erdemi ve doğrudan katılım gibi ilkeler, yalnızca Fransız Devrimi'ni değil, modern anayasal demokrasilerin temel metinlerini de derinden etkilemiştir.

Rousseau'nun mirası, demokrasinin salt bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal bir ideal olduğunu hatırlatır. Günümüzde, temsili sistemlerin krizleri ve katılımcı demokrasi arayışları, Rousseau'nun eleştirilerini yeniden gündeme taşımaktadır. Onun özgürlük, eşitlik ve kolektif özerklik vurgusu, demokratik teorisinin sınırlarını genişletmeye devam ederken, ideal demokrasinin pratikteki imkânları üzerine düşünmeye davet etmektedir. Rousseau, demokrasiyi kurumsal bir düzenden ziyade, sürekli bir siyasal katılım ve ahlaki dönüşüm projesi olarak

kavramsallaştırmıştır. Onun bu bakış açısı, çağdaş demokrasi tartışmalarında hâlâ canlılığını korumakta ve demokratik meşruiyetin kaynağına dair sorgulamalara ışık tutmaktadır.

Mamafih Rousseau'nun temsili sistemlere yönelttiği eleştiriler (İngiliz Parlamentosu örneği) ve doğrudan demokrasi savunusu günümüzde “sarı yelekli” gibi hareketlerde karşılık bulmaktadır. “Genel irade” kavramı ise sosyal devlet ilkeleri ve katılımcı demokrasi modelleri için hâlâ referans teşkil etmektedir. Bu bağlamda “İsviçre’de halkın referandumda “Swissexit” olarak da tanımlanan AB ile serbest dolaşımı sonlandırma teklifini reddetmesi” (Altuğ, 2020) önemlidir. Bundan başka “Avrupa Birliği’ne (AB) 1973’te üye olan İngiltere’nin, Birlikle 47 yıl sürdürdüğü tarihi birlikteliğe son veren Brexit referandumu” (Demirci, 2023) da örnek verilebilir. Ayrıca Rousseau'nun özgürlük ve eşitlik vurgusu, katılımcı demokrasi anlayışının dijital çağda yurttaş katılımının nasıl yeniden tasarlanabileceği sorusunu gündeme getirir. Bu bağlamda, onun düşüncesi yalnızca tarihsel bir inceleme nesnesi değil, aynı zamanda güncel siyasi krizlere çözüm üretebilecek normatif bir çerçevedir.

Öte yandan Rousseau'nun insanların bir arada yaşamasına, özgürlüklere ve farklılıklara imkân tanıyan *sözleşmecî* yaklaşımı günümüzde yapılmış ve ileride yapılacak toplumsal mutabakatlara referans olarak alınabilir. Ayrıca Rousseau'nun sözleşmede önerdiği ve egemenliğin özünü de oluşturan “genel irade” kavramı beraberinde ‘hepimiz birimiz, birimiz hepimiz’ için anlayışını doğurmakta ve sosyal devlet ilkesini yaşatmaktadır. Dolayısıyla ona göre devlet sosyal, ekonomik ve politik eşitliği sağlayan bir aygıt olmalıdır. Bununla birlikte Rousseau'nun, yasama ve yasanın üstünlüğü savunusu da günümüzde hukuk devleti açısından bir imkan olarak görülebilir. Zira demokrasi halkın çıkarına hizmet ettiği ölçüde işlevini devam ettirebilir.

Kanaatimizce Rousseau'nun en kalıcı mirası, demokrasinin asla tamamlanmış bir sistem olmadığı, sürekli yeniden inşa edilmesi gereken kolektif bir pratik olduğu uyarısıdır. Eğer demokrasinin bir geleceği olacaksa, bu ancak Rousseau'nun işaret ettiği yönde- daha katılımcı, daha şeffaf ve daha doğrudan yöntemlerin keşfiyle mümkün görünmektedir. İlaveten Rousseau, yalnızca 18. yüzyılın siyasi krizlerine çözüm üreten bir düşünür değil, aynı zamanda modern demokrasilerin katılım, özgürlük, eşitlik ve meşruiyet sorunlarına da ışık tutan bir teorisyendir.

Kaynaklar

- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halk Egemenliği* (2. Baskı). İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2015). Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (6. Baskı, ss. 569-596). İletişim Yayınları.
- Ak, G. (2022). Siyaset-Demokrasi-Protesto Sarmalında Latin Amerika'da Toplumsal Hareketler ve Devlet İlişkisi. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 49-65.
- Altuğ, B. (2020, Eylül 29). İsviçre'yi AB ile ilişkilerde "Brexit" benzeri zorlu süreç bekliyor. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ismic-reyi-ab-ile-iliskilerde-brexit-benzeri-zorlu-surec-bekliyor/1989248>
- Arnhart, L. (2011). *Platon'dan Rawls'a Siyasi Düşünce Tarihi* (A. K. Bayram, Çev.; 4. Baskı). Adres Yayınları.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri* (A. Aydın, Çev.; 1. Baskı). Siyasal Kitabevi.
- Bilici, İ. (2023). "Demokrasi Arayışının Alternatif Yaklaşımları: Demokrasi Modelleri Üzerine Teorik Bir Değerlendirme". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(10), 76-88.
- Cassirer, E. (2023). *Jean-Jacques Rousseau Meselesi* (N. Küçük, Çev.; 1. Baskı). Beyoğlu Kitabevi.
- Crick, B. (2012). *Demokrasi* (Ü. H. Yolsal, Çev.; 1. Baskı). Dost Kitabevi Yayınları.
- Damrosch, L. (2011). *Jean-Jacques Rousseau Huzursuz Dahi* (1. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demirci, Z. (2023, Haziran 23). İngiltere'nin AB ile birlikteliğini sona erdiren Brexit'in üzerinden 7 yıl geçti. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ingilterenin-ab-ile-birlikteligini-sona-erdiren-brexitin-uzerinden-7-yil-gecti/2929316>
- Dent, N. J. H. (2000). *Rousseau Sözlüğü* (B. Özkan, A. Çitil, A. Kovanlıkaya, & N. Ilgıcioğlu, Çev.). Sarmal Yayıncılık.
- Doğru, A., & Taşkın, E. (2022, Kasım 17). Fransa'da 4 yılı geride bırakan "sarı yelekli" taleplerini sokağa taşımayı sürdürüyor. *Anadolu Ajansı*.

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-4-yili-geride-birakan-sari-yelekli-ler-taleplerini-sokaga-tasimayi-surduruyor/2740846>

- Evren, M. (2021). Jean Jacques Rousseau'da Uygarlığın Duygulara Negatif Yansımaları. *Felsefe Dünyası*, 1(73), 208-226.
- Gül, F. (2009). Rousseau ve Hegel'de Demokrasi Kavramı,. *Felsefe Dünyası*, 2(50), 48-61.
- Heywood, A. (2013). *Siyaset* (B. B. Özipek, Çev.; 8. Baskı). Adres Yayınları.
- Kakınç, T. (1968). *J.J. Rousseau kimdir? Liberalizm nedir?* (1. Baskı). Kitapçılık Ticaret.
- Öztürk, A. (2020). Egemenliğin Cumhuriyetçi Yapı Sökümü: Machiavelli, Rousseau ve Ulus Devlet. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 16(58), 85-106.
- Rawls, J. (2022). *Politika Felsefesi Üzerine Dersler* (N. C. Özkaya, Çev.; 1. Baskı). Nora Kitap.
- Raynaud, P., & Rials, S. (2011). Demokrasi (İ. Yerguz, Çev.). İçinde *Siyaset Felsefesi Sözlüğü* (2.Baskı). İletişim Yayınları.
- Roskin, M. G. (2013). *Çağdaş Devlet Sistemleri, Siyaset, Coğrafya, Kültür* (B. Seçilmişoğlu, Çev.; 4. Baskı). Adres Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008a). *Anayasa Projeleri, Korsika Anayasa Projesi- Polonya Hükümeti ve Reform Tasarısı Üzerine Düşünceler* (İ. Yerguz, Çev.; 1. Baskı). Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2008b). *Siyasi Fragmanlar, Ekonomi Politik Üzerine Söylev* (İ. Yerguz, Çev.; 1. Baskı). Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2010). *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı* (R. N. İleri, Çev.; 11. Baskı). Say Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2011). *Emile Ya Da Eğitim Üzerine* (Y. Avunç, Çev.; 3. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2016). *İçimizde Gezinen Sessizlik: Aforizmalar* (R. E. Özcan, Çev.; 1. Baskı). Zeplin Kitap.
- Rousseau, J. J. (2018). *Toplum Sözleşmesi* (V. Günyol, Çev.; 23. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sarıpek, D. B. (2010). Rousseau 'nun Vatandaşlık Fikirlerinin Yirminci Yüzyıl Vatandaşlık Algısıyla Karşılaştırılması. *Kafkas Üniversitesi*

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1), 93-103.

- Silier, Y. (2006). *Özgürlük Yanılsamaları Rousseau ve Marx* (1. Baskı). Yordam Kitap.
- Silier, Y. (2011). Marx ve Rousseau: Eşitsizlik ve Özgürlük. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 55, 139-156.
- Soboul, A. (1989). Ansiklopedi ve Ansiklopedistler. *Felsefe Dergisi*, 1(27), 188.
- Şirin, T. (2023). *Meclis Hükümeti: Rousseau'dan Marx'a, Lenin'den Atatürk'e Bir Ortak Kesen* (1. Baskı). On İki Levha Yayıncılık.
- Tannenbaum, D. G., & Schultz, D. (2010). *Siyasi Düşüncenin Tarihi: Filozoflar ve Fikirleri* (F. Demirci, Çev.; 5.Baskı). Liberte Yayınları.
- Timuçin, A. (2008). *Rousseau'nun Toplum Anlayışı* (1. Baskı). Bulut Yayınları.
- Torun, Y. (2011). *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet* (1. Baskı). Orion Kitabevi.
- Tunçel, A. (2010). *Bir Siyaset Felsefesi: Cumburiyetçi Özgürlük*. (1. Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tütüncü, F., & Tütüncü, K. (2019). *Trajik Hissiyat, Ütopik Siyaset: Jean-Jacques Rousseau'nun Edebi ve Siyasi Tabayyülü*. Metis Yayınları.
- Uslu, A. (2012). Demokrasi. İçinde G. Atılğan & E. A. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar İdeolojiler Disiplinlerarası İlişkiler* (4. Baskı, ss. 137-152). Yordam.
- Wokler, R. (2020). *Rousseau* (E. Günok, Çev.; 1. Baskı). Dost Kitabevi Yayınları.

Öz: Bu çalışma, Jean Jacques Rousseau'nun demokrasi anlayışını toplum sözleşmesi teorisi ve genel irade kavramı bağlamında ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma Rousseau'nun demokrasi anlayışının çağdaş siyaset felsefesindeki etkisi, güncel demokrasi tartışmalarındaki yerini sorgulamayı da amaçlamaktadır. Bilhassa küresel düzeyde temsili sistemlere duyulan güvensizlik, doğrudan demokrasi araçlarının yeniden canlanması (dijital katılım, referandumlar vb.) ve kolektif karar alma mekanizmalarına olan ilgi, Rousseau'nun düşüncesinin neden hala güncel olduğunu açıklar niteliktedir. Bu doğrultuda Rousseau'nun radikal demokrasi vizyonu, günümüzde neoliberal otoriterleşme, yurttaşlık haklarının

aşınması ve katılım açığının derinleştiği bir bağlamda, alternatif bir siyasal tahayyül sunma potansiyelini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, toplum sözleşmesi, genel irade, doğrudan demokrasi, yurttaşlık.

